

Duhovni voditelj in graditelj (Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča)

VOJAN RUS

Veseli me, da lahko prijatelja dr. Vekoslava Grmiča ob njegovi 75-letnici pozdravim kot pokončnega *duhovnega voditelja* sodobne Slovenije.

Ta pozdrav izrekam kot udeleženec 60-letnih silovitih evropskih in slovenskih bojev za humanizem in demokracijo ter kot filozof in družboslovec.

Visoki naziv sodobnega duhovnega voditelja ni prigodniško hvaljenje, ampak pripada Grmiču na osnovi stroge znanstvene zgodovinskosociološke analize in komparacije!

Ko sem v pripravah za ta spis razmišljal o Grmičevi zgodovinski vlogi, sem ugotovil, da je v tem zgodovinskem trenutku dr. Grmič *edini* napredni slovenski duhovni voditelj.

V "vladajočem" slovenskem javnem mnenju (politika, uradni ideologi, mediji) ali ne vedo, kam bi Grmiča dali, ali ga gledajo kot nekakšno izjemo: "desni" ideologi in politiki ga z začudenjem odpisujejo kot visokega duhovnika, ki "izjemoma" ni "naš", ni "desen"; "levi" ga vidijo samo kot visokega duhovnika, ki je "izjemoma v naših vrstah" in ki tako krepi "našo" kvantiteto (vendar ga ti "levi" ne vidijo kot duhovnega vodjo, ki tudi "levici" daje objektivne ocene o njenih pozitivnih in negativnih straneh); politizerjem migajoče sredine pa so ljudje kot Grmič napoti, ker ne vedo, kam bi z njimi pri vsakodnevnem političnem mešetarjenju.

Vse to so izkrivljene podobe, ker so dobljene iz izkrivljenih zgodovinskih pozicij: posebna slovenska "desnica" (kakšna sreča, če bi imeli tako moderno in antifašistično desnico, kot je nemška krščanska demokracija), specifična slovenska "levica" in "sredina" (ki sami ne vesta, kako bi vskladili svojo mešano socialno bit in svojo ideologijo) - vse to so nenormalne zgodovinske izjeme, ker so vse zaostale za sodobnimi naprednimi (evropskimi in slovenskimi) tokovi.

Grmič pa je v sedanji oficialni, duhovno izjemoma siromašni (in še bolj duhovno zmedeni) Sloveniji ostal dosledni in stalno živi izraz novih, že dolgo prevladujočih naprednih evropskih (in zgodovinskih slovenskih) teženj.

Ta njegova stalna in živa doslednost je ena od odlik njegovega duhovnega vodstva, je možnost dognanega in sigurnega usmerjanja naše skupnosti v prihodnost 21. stoletja.

Sedaj je namreč že nespremenljivo zgodovinsko dejstvo: nova, zelo napredna Evropa (severna in zahodna) gradi v drugi polovici 20. stoletja humane in upa polne zgodovinske mostove na mestu globokih, neprehodnih in smrtonosnih prepadov med sovražnimi fanatizmi in absolutnimi monopoli, ki so bili značilni za Evropo prve polovice 20. stoletja. Do konca 20. stoletja in drugega tisočletja je manj kot dve leti in ta, v svetovni zgodovini izjemni napredek Evrope v tem kratkem času ne more biti več uničen (še ne vemo, kako bo kasneje!)

Grmič je sedaj najbolj izraziti duhovni voditelj naprednih Slovencev, ker pri nas najbolj odmevno gradi prav iste duhovne in družbene mostove, ki konstruirajo novo Evropo: most med izvornim in sodobnim krščanstvom; most med antifašizmom in

katolištvom in demokratičnim socializmom; most med množico vernikov in cerkvijo, ki se hoče približati humanim potrebam našega časa; most med realnim družbenim življenjem in religijo, teologijo, filozofijo in družbeno znanostjo; most med sodobno moralno in politiko; most med sodobno samobitnostjo slovenskega naroda in novo Evropo; most med vsemi krščanskimi cerkvami; most med materialnim in duhovnim napredkom; most med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo.

Ker nam je vsem piscem zbornika odmerjen prostor, bom Grmičevo graditeljsko delo seveda mogel prikazati le fragmentarno.

V sodobni uradni slovenski družbi, prepolni drobnih pritlehnih interesov, sem bil po zelo dolgem času prvič resnično ganjen, ko smo v Mariboru šli skupaj z Grmičem peš skozi mesto do notarja zaradi prijave znanstvenega Društva T. G. Masaryk. Da je Grmič že priznani duhovni voditelj ljudstva, sem takrat videl na vsakem koraku, saj danes gotovo ni v Sloveniji nobenega človeka, ki bi ga prav zaradi njegove osebne vrednosti najbolj preprosti ljudje in najvišji izobraženci tako spoštljivo množično pozdravljali, kot so takrat v Mariboru dr. Grmiča. Ko sem na ulici doživljal to čisto spoštovanje duhovnosti in družbene naprednosti, sem se v Mariboru čutil bolj doma kot v prevladujočem šentflorjanskem vzdušju Ljubljane; tu sta iskrena duhovnost in naprednost odrinjeni desetnici. V predsobi notarja je na klopeh čakalo kakšnih petnajst ljudi, ki so vsi vstali iz spoštovanja do Grmiča.

Nikoli nisem doživel - čeprav me je izvirno krščanstvo privlačevalo še v prvi Jugoslaviji in čeprav sem bil takrat uradno prisiljen prisostvovati stotinam maš - take zaupljive humane bližine med verniki in duhovniki, kot je bila med Grmičem in verniki ob nedavnem televizijskem prenosu njegove mašne daritve.

Znano je zgodovinsko izkustvo: v nekaterih primerih se spoštovanje množic do posameznikov meša ali z občudovanjem njihovih funkcij ali njihove politične moči ali z demagoškim zapeljevanjem s strani posameznika ali z občudovanjem našopirjenega ceremonialnega ali propagandnega blišča, ki spremlja posameznika. Prav nobene od teh sestavin pa ni v ljudskem spoštovanju do Grmiča. Spoštovanje vernikov in naprednih ljudi do Grmiča je samo čisto spoštovanje njegove osebe, ker ni prav nič pomešano z omenjenimi navlakami in ker je samo čisto spoštovanje doslednega duhovnega voditelja, ki ne zamenja prepričanja za funkcijo, in učitelja humanosti na vseh področjih. Verjetno je drugi vatikanski koncil tako zamišljal sodobnega duhovnika, njegov medsebojni odnos z verniki in če bi jaz pripadal kakšni religiji, bi želel, da imamo čim več takih duhovnikov. Ne želim vsiljevati svojih doživetij. Morda pa je le koristna naslednja izkušnja za samo cerkev, za samo spoznanje glavnih vzrokov, zakaj je v 20. stoletju prejšnji slovenski vsesplošni in globoko zakoreninjeni katolicizem precej hitro razpadal. V zgodovinskem spominu naše družine za 150 let nazaj so bili vedno (tudi za časa partizanstva in "komunizma") neomajno spoštovani duhovniki iz družine, ki so bili sicer predani cerkvi, obenem pa so bili nestranski in nefantični udeleženci duha in prakse slovenskih taborov. Če bi večina duhovnikov kasneje ostala taka, se naša družina gotovo ne bi odmaknila tako daleč od katoliške cerkve. Toda vse naše moške in ženske (ki so bile vse vrhunsko moralne in verjetno intimno do konca življenja vsaj delno verne) so odbili že na začetku tega stoletja skrajno grobi postopki mahničevsko usmerjenih duhovnikov. Prav nobene vloge pri tem naravnem odmiku od cerkve pa ni imel niti mnogo kasnejši socializem ali ateizem niti ostri spopadi v drugi svetovni vojni. Morda je to koristno izkustvo za sodobno cerkev.

V Grmičevem duhovnem, socialnem in nacionalno-kulturnem učiteljstvu se preje odtujeni katolicizem zopet vrača k ljudem, dvigajoč jih na visoko duhovno raven etičnega in ljudskega, nedogmatičnega in nestranskega ljudskega katolicizma Ivana Cankarja.

Morda bo koga presenetilo, vendar je resnično tudi naslednje moje neposredno doživetje: zelo me je razveselilo, ko sem v poglobljenih razgovorih z Grmičem z gotovostjo dojel in začutil, da je predan katoliški cerkvi in duhovniški službi, da je pravi duhovnik. Zaradi tega so mi bile še več vredne tiste najvišje človeške in evropske vrednote, ki jih z polnim osebnim, izvirnim prepričanjem oba skupaj z Grmičem sprejemava in razvijava v povsem konkretni zgodovinski obliki: antifašizma, miru, socialne države in demokratičnega socializma. Zame je bil razveseljiv sklep: če oba s svojim samostojnim razmislekom in z vsem osebnim prepričanjem razvijava te vrednote in Grmič (ki zvesto stoji v katoliškem zgodovinskem kulturnem krogu) in jaz (ki sem v svojem štirinajstem letu samostojno in dokončno kot svoj najbližji duhovni izvor sprejel laični socialistični kulturni krog Ivana Cankarja) - tedaj so te skupne konkretne vrednote veliko globlje ukoreninjene v Evropi in v Sloveniji, kot če bi jih še tako zgovorno zagovarjal samo kakšen ozek krog.

Za razumevanje Grmičeve vloge graditelja naprednih duhovnih in družbenih mostov je zelo pomembno: ta graditev za Grmiča ne pomeni niti najmanjše zapuščanje krščanstva ali katolištva, to ni polovični katolicizem in še manj izstopanje iz njega. Tudi v Grmičevem primeru gre samo za že zdavnaj znano zgodovinsko vprašanje: kako razumeti in razvijati katolicizem. Znano je, da so ga zelo različno razumeli in razvijali Slomšek; Tomažič, Jeglič, J. E. Krek, Ivan Cankar, Izidor Cankar, Cajnkar, Janžekovič, Finžgar na eni in en Mahnič, Tomc, Erlich in Rožman na drugi strani.

Jasen odgovor o zgodovinskih posledicah teh dveh nasprotnih konceptov katolicizma (o posledicah in za celotno slovensko zgodovino in za usodo samega katolištva) je že dala zgodovina; zato ni potreben noben moj komentar.

Ta nesporni nauk zgodovine sedaj najbolj jasno razčlenjuje Grmič, ki gradi naš sodobni prostor in njegovo perspektivo tudi s tem, da pošteno in znanstveno ter zelo uravnoteženo razčlenjuje pozitivno in negativno v vsej slovenski zgodovinski izkušnji in še posebej v izkušnji katoliške cerkve pri nas. Zlasti Grmič vestno, zelo razvidno in z ljubeznijo ponovno oživlja vse pozitivno v slovenskem katolicizmu in ga s tem usposablja za aktualnega, sodobnega in prihodnjega sograditelja slovenskega družbenega in duhovnega napredka.

S tem Grmič najbolj budi in vzdržuje upanje, da (kljub sedanjemu moralnemu in idejnemu razkroju v Sloveniji) poštenim slovenskim ljudem nikoli ne bo zatrta stalna, dolgoročna možnost, da vsi dobronamerni ljudje (iz katoliškega, evangeličanskega, socialističnega in svobodomiselnega kulturnega kroga) lahko skupaj grade duhovni in družbeni napredek, če se le za to odločijo, in da se v tej gradnji nobenemu od nas ne bo treba odreči specifičnih pozitivnih izkušenj, ki jih je dobil v svojem začetnem kulturnem krogu.

Prav nasprotno, vsak od nas polno preverja in bogati svoje lastne začetne vrednote v dialoškem stiku z ustvarjalci iz drugih krogov in to mnogo plodneje, kot če se katerikoli krog zapira v svoj geto. To je magistralno, na najvišji evropski kulturni ravni, pokazal in dokazal že Kocbek v svoji *Tovarišiji* in *Listini*.

Ko komparativno vmetimo Grmičevo navidez izjemno dialoško in sintetično delovanje v zadnjih 200 let evropske in svetovne zgodovine, zlahka ugotovimo, da ono ni izjemno, ampak da je del zakonitosti evropskega in našega družbenega napredka.

Duhovni voditelji, ki so dobronamerno, vendar kritično razčlenili svoj zgodovinski krog in ga povezali z vrednotami drugih krogov, so bili pri nas in v Evropi vedno nujni katalizatorji višje stopnje družbenega napredka. V sijajnem razdobju slovenskih taborov so bili sintetični duhovi Slomšek (ta je s svojo širino zlahka priznal izjemne prispevke druge, evangeličanske strani, podobno kot Grmič danes priznava zgodovinske dosežke slovenskega in evropskega socialističnega gibanja), Raič, Levstik, Jurčič in

Stritar; pred prvo svetovno vojno Ivan Cankar, Izidor Cankar, J. E. Krek, Dermota, Tuma, Lončar, A. in E. Kristan in pred drugo svetovno vojno vsi tvorci osvobodilnega gibanja: Kocbek, Kidrič, Kardelj, Rus, Fajfar in Vidmar. Sedanji visoki stopnji evropske socialne države in evropske precejšnje (največje v svetu) demokracije ter človeških pravic so utirali pot s povezovanjem krščanstva in socializma, duhovne in socialne kulture: Tolstoj, Dostojevski, Cankar, Masaryk, fabijanci, Gramsci, Cesarec, bratje Radić, Krleža, papež Janez XXIII., kardinal König in mnogi drugi.

Napredna sintetično-vrednostna smer, ki jo v Sloveniji zlasti predstavlja Grmič (in še nekaj posameznikov) in ki je pri nas trenutno res izjema (ni pa izjema v slovenski zgodovini), je že več desetletij prevladujoča v Zahodni in Severni Evropi in je glavni tvorec sodobne humane evropske družbe: že kakšne štiri desetletja so socialdemokrati in socialisti najmočnejše evropske stranke, ki imajo največ mest v skupnem evropskem parlamentu in s temi strankami zlahka sodelujejo evropske demokratične krščanske stranke, socialdemokratske stranke tvorijo največjo svetovno združbo političnih strank in prav nobeden moderni umerjeni desničar se ne zgraža in se ne boji, če socialdemokratska internacionala zaseda v New Yorku, prav v središču svetovnega kapitalizma, saj tudi izobraženi desničarji vedo, kakšno pomembno konstruktivno vlogo ima socialdemokracija za ves svet. Tisti, ki se v Sloveniji zgražajo (ali celo križajo) zaradi Grmičeve naklonjenosti socializmu, so torej za celotni sodobni Zahod brezupni anahronisti iz kamene dobe evropske politične zgodovine!

Tudi v središču svetovnega katolicizma ni takih anahronističnih zadržkov, kot jih imajo kakšni zagrizeni rdečkarski, črnkasti, plavkasti in rumenkasti fanatiki v Sloveniji do drugače mislečih. Čeprav je znano, da je pred leti škof Grmič načelno, v dolgem razgovoru s sedanjim papežem Wojtilom utemeljeval možnost sodelovanja katolištva s socializmom, in čeprav je ostal v tem dosleden, ni bilo v Vatikanu nobene take zamere, kot bi sigurno bila v vsaki slovenski politični stranki, če bi kdo upal ugovarjati glavnim funkcionarjem. Čeprav se imajo slovenske politične stranke za zelo moderne, je dejansko več moderne širine in dvetisočletni katoliški religiji: papež je Grmiču kljub njegovi dosledno samostojni drži uradno čestital obletnico in se z njim normalno srečal ob obisku v Sloveniji. Enako širino sem osebno doživel tudi v dolgem razgovoru pri nadškofu Šuštarju, ki je eden od zgodovinskih nosilcev evropskega ekumenskega dialoga in je zato visoko nad tisto šentflorjansko ozkostjo, kakršna se spet vrača v Slovenijo (danes smo se vrnili že tako daleč nazaj, da je skrajneži obeh strani veličajo svoje nesrečne pretekle represije).

To isto zrelo širino je Vatikan pokazal tudi v sedanji zgodovinski realnosti Italije, ki je našla izhod iz težke moralno-politične krize v političnem sodelovanju nekompromitiranih katolikov in levičarjev - gotovo tudi s tihim soglasjem Vatikana.

Papež Wojtila in škof Grmič sta torej dorasla zahtevam in normam sodobnega evropskega družbenega napredka. Ker je papež Wojtila sin naroda, ki je enako trdo kot mi skušil fašizem in stalinizem in ki se je z njima enako junaško boril, ker Wojtila pozna življenje in ker je bil sam antifašist, sem prepričan, da zlahka razume izjemno mučeništvo in smrtno ogroženost slovenskega naroda pod fašizmom in veliko junaštvo ter velik mednarodni prispevek in uspešnost tega naroda v boju s svetovnim fašizmom in stalinizmom.

Za sodobno zgodovino religij je izjemnega pomena tudi Grmičev smisel za znanstveno povezovanje religiozne, socialne, nacionalne in politične problematike. Tudi ta izjemna Grmičeva interdisciplinarna analitično-sintetična sposobnost je sestavni del njegove vodilne in graditeljske duhovne vloge. Izjemno so redki sodobni svetovni in evropski intelektualci, ki so sposobni takega celovitega holističnega pristopa (pri nas je na tej ravni tudi dr. France Černe) v razčlenjevanju in proiciranju sodobne družbe.

Zdi se mi, da je taka interdisciplinarna, holistična kvaliteta posebej dragocena za vse evropske in svetovne religije.

V zadnjih dvesto letih je številnim sposobnim teologom, ki so imeli visoko filozofsko in jezikoslovno (in včasih pravno) izobrazbo, zelo manjkala usposobljenost za sociološko in zgodovinsko analizo, brez katere pa je povsem nemogoče razumeti sodobno zelo zapleteno in dinamično (post) industrijsko družbo. Zaradi te sociološke pomanjkljivosti se v zadnjih 200 letih precej sposobnih teologov ni znašlo v družbenih procesih. Zato je na žalost del cerkva postal manj tvorec napredne zgodovine in bolj nemočen privesek raznih prenapetih laičnih nacionalizmov, totalitarizmov, primitivnih kapitalizmov, imperializmov in militarizmov, kar je zmanjšalo zgodovinsko vlogo cerkva, kljub vsej njihovi organizacijski ogromnosti.

Nujno pa je opozoriti: zanimanje Masaryka, J. E. Kreka, nadškofa Jegliča, papeža Janeza XXIII., papeža Janeza Pavla II. in škofa Grmiča za družbo in politiko ni odmik od duhovnosti in religije v nižjevrstno profanost. To zanimanje je izvirno krščansko, ker gre za uresničevanje koncepta aristotelovske in izvirne krščanske filozofije: splošne duhovne vrednote je nujno - da bi bile žive in ne abstraktne, mrtve - neprestano soočati in sintetizirati z življensko konkretnostjo. Grmič je tudi velik graditelj tega duhovnega mostu v življenje.

V sodobni neošentflorjanski uradni Sloveniji je Grmič izjema, ker ta Slovenija ni duhovno na ravni sodobnega evropskega napredka in ker je Grmič na tej ravni. Kot pogosto v preteklih 150 letih, bi tudi današnja Slovenija imela lahko več duhovnih vodij. Nima pa jih samo iz subjektivnih vzrokov: en del širše izobraženih ljudi sedi v udobnih upokojskih foteljah; drugi del je svoje kameleonsko "duhovno" delovanje tako podredil svojim zelo ozkim (osebnim in strankarskim) političnim ambicijam, da se je s tem moral odreči statusu neodvisnega intelektualca in duhovnega voditelja; tretje pa je združena večstrankarska politokracija združeno stolkla v katakombe.

V tej strašni duhovni suši in zmedi je Grmičevo duhovno vodstvo še bolj dragoceno!